

УДК373.5:371.64/.69]004:37.025

Подано до редакції: 06.03.2026

Прийнято після рецензування: 30.03.2026

Затверджено до друку: 27.04.2026

Опубліковано: 29.04.2026

<https://doi.org/10.32405/2411-1309-2026-36-71-84>

**МЕТОД РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ:
НОВЕ ПРОЧИТАННЯ У КОНТЕКСТІ ОСУЧАСНЕННЯ
ЗМІСТУ ОСВІТИ**

Неллі Бондаренко,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4033-7287>
nelly.bondarenko@ukr.net

Анотація. Актуалізовано проблему оновлення реалізованого в підручнику змісту освіти з огляду на стрімкий розвиток науки, технологій і потребу в осучасненні теоретичних і професійних знань. Обґрунтовано безальтернативність паперового підручника, зокрема на тлі відмови успішних країн від гаджетів на його користь. Акцентовано визначальну роль підручника як вмістилища і базового каналу модернізації змісту освіти, що транслюється учнівству, інформаційного навігатора у цифровому світі знань і основного засобу навчання, формування ключових компетентностей і наскрізних умінь, особистісної рефлексії та професійного самовизначення. Ефективність їх формування узалежнено від *методу роботи з підручником* як визначального й одного з провідних у сучасній освіті загалом. Подано визначення методу, розкрито його призначення. Наголошено на потребі переосмислити сутність, роль українського підручника, його потенціал як засобу становлення покоління, що відроджуватиме й будуватиме Європейську Україну в умовах сучасних і майбутніх викликів.

Відстежено зміни щодо функціонального призначення, змісту і структури підручника при переході від утилітарно-емпіричного до компетентнісного навчання. Сформульовано сучасні вимоги до підручника з урахуванням нових реалій. Вказано на перешкоди створенню і впровадженню якісного підручника нового покоління в освітній процес. Визначено завдання щодо реалізації в підручнику оновленого змісту та напрямів піднесення ефективності методу роботи з ним.

Проаналізовано праці науковців з проблеми. Виокремлено недостатньо вивчені її аспекти, накреслено шляхи розв'язання. Сформульовано мету статті. Схарактеризовано методи й інструменти дослідження.

Проблему розглянуто у контексті оновлення змісту освіти; розкрито сутність методу, виокремлено ключові ознаки, провідні аспекти модернізації у взаємозв'язку з підходами, дидактичними принципами і функціями підручника; акцентовано переваги, визначено умови і способи ефективного застосування з урахуванням ШІ; накреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: загальна середня освіта; оновлення змісту освіти; нова функціональність підручника; метод роботи з підручником.

Вступ. Навіть перманентно оновлювані знання з плином часу втрачають актуальність, а набуті здобувачами освіти в період навчання уміння не задовольняють їх потреб упродовж життя. Глобальний процес стрімкого осучаснення теоретичних і професійних знань зумовлює неунікненність трансформації змісту освіти. Основним каналом передачі й засвоєння змісту освіти є підручник – основний і поки що безальтернативний засіб навчання, особливо на тлі відмови успішних країн світу від гаджетів на його користь. Саме через підручник здійснюється модернізація змісту освіти, що транслюється учнівству. У контексті освітньої реформи підручник стає базовим засобом формування ключових компетентностей і наскрізних умінь, особистісної рефлексії та професійного самовизначення. Ефективність розвитку життєвих компетентностей і умінь ХХІ століття на основі засвоєння раціоналізованого змісту залежить від вибору й застосування оптимальних організаційних форм, засобів, прийомів і методів навчання, провідним з-поміж яких є *метод роботи з підручником*.

Метод роботи з підручником – один із провідних у сучасній освіті. Він передбачає організацію пізнавальної і практичної діяльності учнів із використанням паперового/друкованого підручника як основного джерела навчального матеріалу/інформації (Гончаренко, 1986). Його призначення – навчання, виховання і розвиток учнів, опрацювання, осмислення, засвоєння і поглиблення знань з конкретного предмета; формування наскрізних умінь і ключових компетентностей у контексті освітньої реформи; самостійне здобування і навіть створення знань.

Інфокомунікаційні технології, що революціонізують усі аспекти людського буття, не оминають і підручник як соціокультурний феномен, трансформуючи його відповідно до критеріїв і способів діяльності, орієнтованих на майбутнє. Зазнали змін функціональне призначення підручника і його структура. Трансформувалося уявлення щодо змісту освіти і представлення його у навчальному тексті. На зміну утилітарно-емпіричному змістові, який проєктував відповідний тип мислення, забезпечуючи орієнтацію людини у просторі готових знань, і реалізувався застарілими методами, прийшов компетентісно орієнтований. Актуалізувалася проблема розвитку здатності учня не лише шукати, знаходити й засвоювати необхідні знання, а й самому створювати їх. Ці зміни перетворюють його з абстрактного споживача знань на реального суб'єкта освітнього процесу, різнобічну особистість, здатну інтелектуально вивисуватися й самореалізовуватися.

Безпрецедентні нинішні та прийдешні виклики спонукають педагогічну науку і практику переосмислити метод роботи з підручником у контексті оновлення змісту освіти через сучасний погляд на сутність і роль основного засобу навчання, його потенціал як інформаційного навігатора у цифровому світі знань, що має вирішальний вплив на формування покоління, якому належить відродити й збудувати Європейську Україну.

Постановка проблеми. В умовах цифрової еволюції та стандартизації когнітивного процесу з використанням сучасних інтерактивних технологій зростають *вимоги до паперових підручників*. Основні з-поміж них – узгодженість із базовими європейськими і світовими стандартами щодо адекватності змісту цивілізаційним потребам і викликам, володіння життєво критичними уміннями; реалізація вимог Державного стандарту базової середньої освіти; відповідність змісту і структури підручника навчальній програмі; ґрунтованість на сучасних досягненнях відповідної галузі знань, психології, педагогіки, дидактики і методики; автономність як навчального засобу в освітньому процесі; діагностично визначена чітка мета, її відображення й системна реалізація в структурі підручника; орієнтованість на конкретні результати; цілеспрямований відбір і систематизація навчального матеріалу з урахуванням змістово-логічного аспекту (специфіка розвитку, зміст і форма подання наукового знання у конкретній предметній галузі); творчий підхід до конструювання змісту; зміст, де всі теми курсу подано як ієрархізовану структуру; наявність тільки необхідної інформації з конкретної теми; ущільнення інформації; генералізація й оптимізація навчального матеріалу; доступність; урахування закономірностей засвоєння знань і формування умінь відповідно до вікових особливостей здобувачів освіти; лаконічність, стислість і зрозумілість подання навчального матеріалу; максимальна доступність мови викладу; доцільні методи і способи презентації й активізації навчального матеріалу; максимальна відповідність вправ і завдань дидактичним цілям; різнорівнева їх складність; можливість формувати світогляд; забезпечення самоосвітнього компонента здобування знань; читабельність і доцільність художнього і графічного оформлення тощо.

Водночас створенню і впровадженню якісного підручника нового покоління, спрямованого у прийдешнє, перешкоджають: розмитість самого поняття; абсолютизація можливостей; недосконалість програм; недостатня дослідженість мотивації, мети, змісту і методів навчання, що негативно відбивається на інтерпретації їх у царині підручникотворення; стереотипне уявлення щодо функцій, форми, змісту і структури підручника; невизначеність, нечіткість і необґрунтованість окремих позицій із добору змісту (навчального матеріалу); нереалізованість ролі підручника як засобу моделювання й прогнозування майбутнього педагогічного процесу; невідповідність обсягу навчального матеріалу в підручнику часові, відведеному на його засвоєння; незбалансованість видів діяльності; нерівномірність розподілу навчального матеріалу; інформаційна перевантаженість; неактуальність інформації; наявність другорядного матеріалу, надлишкової та випадкової інформації; складність подання навчального матеріалу; домінування пояснювально-репродуктивної монологічної форми викладу навчального матеріалу на противагу діалогічній;

низька ефективність вправ і завдань; недостатня питома вага творчих видів діяльності; брак індивідуалізованих завдань; непридатність для самостійного використання учнями; інтуїтивний підхід непідготовлених авторів до створення підручника шляхом спроб і помилок; нерозробленість викінчених критеріїв сучасної навчальної книги тощо.

Усе це усвоєчаснює потребу в ретельному аналізі переваг і недоліків сучасного підручника з проєкцією у прийдешнє, визначенні його методологічних засад, оптимального структурування, дотримання балансу між устаткованим, осучасненим і новим змістом навчання, пов'язаним із останніми відкриттями у відповідній галузі науки, балансу між текстовим і позатекстовим компонентами, вимог і критеріїв ефективності у контексті модернізації змісту базової середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Важливість методу роботи з підручником і його беззаперечні переваги пов'язані з переоцінкою основного засобу навчання й підтверджені результатами найновітніших досліджень. Масовий перехід на онлайн-навчання унаслідок пандемії COVID-19 спричинив відмову вчителів від завдань із друкованих підручників на користь прослуховування й відеоперегляду цифрового контенту. Це спонукало професора лінгвістики Стенфордського університету Наомі Барон (*англ.* Naomi Baron) дослідити особливості функціонування в освіті електронної комунікації зіставно з традиційною паперовою. Американка з'ясувала, чи однаково ефективно людина розуміє той самий текст в екранному й паперовому форматах і чи настільки ж продуктивне прослуховування, як і читання писаного (Друковані підручники..., 2021). Дослідження підтвердили беззаперечну перевагу читання паперових, а не екранних книг. Особливо відчутно вона проявлялася при переході від простих завдань до тих, що потребували складних мисленневих операцій, зокрема абстрагування, висновування. Метадані понад двох десятків досліджень підтверджують, що з паперових носіїв запам'ятовується на 25% більше інформації, ніж з електронних.

Метод роботи з підручником, який історично був одним із основних у шкільній освіті, також зазнає трансформацій, особливо з огляду на динамічні процеси у змісті освіти. Він дедалі менше орієнтується на репродуктивну діяльність, надаючи пріоритет діалогічності, евристичності (Ferri et al., 2022), дослідницькій активності, інтерпретаційній неочевидності й адаптивності (Criado, 2023). Розроблено зміст сучасної освіти на рівні Державних стандартів для різних ланок освіти й освітніх галузей, навчальних програм, вимоги до реалізації змісту в підручнику, його ключові компоненти, структуру тощо. Визначено детермінанти процесів українського програмо- й підручникотворення (Бондаренко & Косянчук, 2025b). Виокремлено якості особистісно орієнтованого підручника та їх вплив на метод роботи з ним (Кодлюк, 2006).

Відстежено трансформацію підручника як важливого інструмента компетентнізації освіти і соціокультурного феномена у контексті небачених досі викликів, цифрової реальності та в новій освітній парадигмі. Досліджено футуристичні абриси і дидактико-методичний потенціал українського підручника. Переосмислено суть традиційних функцій та істотно осучаснено їх

перелік. Спрогнозовано напрями подальшої трансформації навчальної книги і методу роботи з підручником (Бондаренко & Косянчук, 2025с). Істотно розширено і збагачено за рахунок найсучасніших перелік прийомів, що входять до методу роботи з підручником у взаємозв'язку з іншими реалізованими у змісті методами й технологіями (Бондаренко & Косянчук, 2026). Досліджено потенціал соцмереж щодо осучаснення і збагачення змісту освіти (Бондаренко, 2021).

Дослідження засобів навчання і підручника зокрема у контексті навчально-методичного забезпечення освітнього процесу дало змогу визначити ключові параметри їх ефективності – дидактичні, методичні, освітні, соціокультурні й ціннісні (Guerra-Reyes et al., 2025; Huang, 2019; Kodliuk et al., 2021).

Водночас актуальною для багатьох країн залишається проблема оптимального структурування змісту підручника, що забезпечуватиме баланс між текстовим і позатекстовим компонентами (Meyer & Pietzner, 2022), візуалізацією (Singh et al., 2023), дидактичними вимогами і впливом інтегрування тексту й діаграм на естетичність сприймання (Stokes et al., 2023). Попри неослабну увагу до проблем підручникотворення як основного каналу конструювання змісту і методу роботи з підручником нерозв'язаними залишаються такі проблеми як: критерії добору змісту освіти; оптимальне його структурування в підручнику та інших засобах навчання; номенклатура, доцільність і обсяг структурних компонентів; об'ємність; обмеження в оновленнях; оптимальне співвідношення текстового й позатекстового матеріалу; кількість і обсяг навчальних текстів у структурних компонентах; раціональна методична організація вправ і завдань; дотримання балансу між контентом і дизайном, взаємодія з іншими компонентами навчально-методичного забезпечення тощо.

Шляхи подолання труднощів вбачаємо у розробленні сучасної версії методу роботи з підручником у контексті осучаснення змісту освіти, що передбачає ґрунтовне розкриття усіх його теоретичних і практичних аспектів.

Мета статті – актуалізувати проблему осучаснення класичних інструментів дидактики на прикладі методу роботи з підручником у контексті оновлення змісту освіти; розкрити його сутність, виокремити ключові ознаки, провідні аспекти модернізації у взаємозв'язку з підходами, дидактичними принципами і функціями основного засобу навчання; визначити умови і способи ефективного застосування, зокрема з огляду на розвиток ШІ; накреслити перспективи подальших досліджень.

Методи дослідження. Методологія дослідження базується на таких загальних методах як логічні, що охоплюють сукупність розумових операцій, ґрунтованих на законах логіки з метою пізнання об'єктів, проникнення в їх сутність і формулювання висновків, – аналіз (виокремлення частин проблеми/характеристик об'єкта з метою докладного її/їх розгляду), синтез (зворотний процес об'єднання окремих частин в єдине ціле для розуміння цілісної картини), порівняння (зіставлення предметів/явищ/процесів для встановлення схожості/відмінності між ними, знаходження загального, властивого кільком), індукція (виведення загальних висновків, принципів і закономірностей на основі окремих фактів), дедукція (застосування загальних положень, правил, тверджень до конкретних випадків), аналогія (перенесення знань

про один об'єкт на інший за їх подібністю), абстрагування (виокремлення подумки суттєвих сторін і фокусування на них за відвернення уваги від неістотного, другорядного для глибшого проникнення в суть проблеми); спостереження (цілеспрямоване сприймання предметів /явищ/процесів, що виступають об'єктами дослідження); історичний (сфокусований на контекстному виникненні, становленні й розвитку/ еволюції об'єктів/явищ/процесів у хронологічній послідовності за з'ясування причинно-наслідкових зв'язків); аксіоматичний (заснований на твердженнях, що не потребують доведень); моделювання (створення умовної моделі для дослідження за неможливості прямого аналізу) тощо.

Результати та обговорення. Упровадження розроблених навчальних матеріалів і методичних рекомендацій в освітній процес закладів загальної середньої освіти України довело їх актуальність, ефективність і результативність.

Як основний засіб опанування конкретного предмета, підручник має реалізовувати ключові аспекти освітнього процесу – ціннісний, знаннєвий, діяльнісний і поведінковий. Усі елементи змісту, що охоплюють історію, суспільні норми, духовні й культурні цінності, традиції та соціальні відносини, спрямовані на формування всебічно розвиненої духовно багатой особистості зі сформованим світоглядом і чітко вираженою громадянською позицією.

У змісті підручника XXI століття має бути відображена актуальна тріада – цінності – уміння – знання (Бондаренко & Косянчук, 2022). Зміст навчального матеріалу в підручнику корелюється з його функціями через мотивацію, співвіднесеність і взаємозв'язок передачі учням знань, їх засвоєння, закріплення, оцінки, інтегрування; розвитку наскрізних умінь, ключових і предметних компетентностей, усіх видів мислення й мовлення, референції, інтелектуального, культурного розвитку, реалізації творчих здібностей, соціального становлення з такими визначальними чинниками як предметний зміст, його відповідність навчальній програмі, цілі, трансформація предметного змісту в цілі, формальна послідовність, попередні й наступні структуруючі елементи, інтеграція знань, вивіреність змісту, його педагогічна, соціальна і культурна збалансованість, ситуації освітнього процесу, релевантність прикладів, доцільність та інформативність ілюстрацій, ієрархія і збалансованість вправ і завдань, їх формулювання, можливість учням самостійно здобувати знання тощо.

Зміст підручника задає основні види діяльності, що розвивають учня як особистість, через такі аспекти: з'ясування ролі й місця шкільного предмета і кожної виучуваної теми, цілевизначення, формулювання завдань, створення освітньої ситуації подання необхідної інформації, визначення шляхів і способів розв'язання проблеми, узагальнення й систематизація, самостійна робота включно з дослідницькою, виконання домашніх завдань, рефлексія.

Зміст має включати систему навчальних ситуацій, зокрема проблематизованих (Silseth & Erstad, 2022), містити, розкривати й зіставляти різні позиції, оцінки з метою формування ключових компетентностей, критичності мислення і важливих умінь XXI століття, набуття досвіду застосування способів діяльності, творчого підходу й емоційно-ціннісного ставлення до світу і власного «Я».

Соціально-культурна збалансованість змісту підручника проявляється у забезпеченні важливих аспектів життєздійснення учнівства у *ключових сферах його буття* – нинішнього і майбутнього. Виокремимо вісім найважливіших.

Сімейна віддзеркалює у змісті освіти сімейні цінності, традиції і ставлення до сім'ї як системи, її структури, функції, ролі, поглядів та ідеалів.

Культурологічна сфера скеровує на втілення у змісті освіти ключових концептів української матеріальної і духовної культури, історії, мови, мистецтва, що формують національну самосвідомість; культурні цінності, їх засвоєння; культурна ідентичність через відповідне уконтекстування, відчуття належності до культури українського народу, прагнення берегти, примножувати й передавати наступним поколінням його спадок і традиції з метою формування в учнів обізнаності та самовираження у сфері культури.

Соціальна сфера включає розуміння здобувачем освіти своєї ролі у соціумі й суспільстві, знання про соціальні відносини, суспільні норми і правила, що регулюють поведінку, конструктивні комунікаційні та гідні поведінкові моделі й опанування правил взаємодії з оточенням; відомості про суспільство, природу і способи життєвих практичних видів діяльності, досвід творчого їх застосування включно з емоційно-ціннісним ставленням до довкілля і світу загалом.

Ціннісно-духовна сфера фокусується на пізнанні й плеканні учнівством цінностей – абсолютних і національних – через актуалізацію ціннісних орієнтацій, опрацювання включених в аксіологічну систему підручника текстів, формування відповідної позиції щодо поведінкових моделей, об'єктів, засобів і видів діяльності; набуття досвіду емоційно-ціннісного ставлення до себе, людей і світу загалом (Бондаренко & Косянчук, 2023; Маринович, 2025).

Націєідентифікаційна сфера означає відображене у змісті освіти стійке усвідомлення себе невід'ємною частиною українського народу, належності до «української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями» (Про основні засади..., 2023).

Кроскультурна сфера передбачає самоідентифікацію кожного учня як частини європейської спільноти й людства: здатність людини зрозуміло транслювати правдиву історію і культуру свого народу назовні й відкривати для себе культуру інших країн, співпрацювати з їх представниками для створення кращого світу для всіх (Bondarenko, 2023).

Екосферна складова змісту забезпечує відчуття себе частиною природи й нерозривного взаємозв'язку з нею; культивування бережливого ставлення до природи; усвідомлення кожним здобувачем освіти свого планетарного місця й місії щодо захисту довкружжя.

Майбутність фокусується на відображенні у змісті освіти й опануванні учнями найновіших досягнень у галузі техніки, культури, економіки, вмінь, непідвладних штучному інтелектові; адаптивності до змін, здатності відповідати на нові глобальні виклики й ухвалювати оптимальні рішення.

Ефективне застосування методу роботи з підручником, який є основним інструментом засвоєння змісту, актуалізує такі педагогічні *підходи* до розроблення змісту підручника як *аксіологічний, компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, синектичний, евристичний, індуктивний, інтерактивний, персоналізований, технологічний*.

Обумовленість реалізованих у змісті навчання функцій підручника дидактичними *принципами* і нове прочитання методу роботи з підручником спонукає переосмислити традиційні принципи підручникотворення. Нове розуміння *наступності й перспективності*, заснованої на абстрактному невизначено-кількісному ускладненні змісту на різних етапах навчання, збільшенні й розширенні його обсягу, передбачає внутрішнє трансформування змісту і форм з акцентом на якісну своєрідність і специфіку знань. Реалізацію оновленого принципу *науковості* пов'язуємо зі зміною проєктованого традиційною системою освіти емпірико-класифікаційного типу мислення й переспрямування його на формування в учнів теоретичного, на якому ґрунтується творче ставлення людини до дійсності та її перетворення. Класичний перелік принципів доповнено такими як *актуалізація медіаграмотності; індивідуалізація й персоналізація; інтелектуалізація; креативність; партнерство й співтворчість; рефлексійність; прогностичність; перманентне оновлення змісту; соціальна ефективність; розвиток емоційної сфери; діагностичність* тощо (Бондаренко & Косянчук, 2025с).

Основною формою фіксації змісту й засобів навчання, що проєктує його як цілісну діяльність, є функції підручника. Кожна з них, а також їх синергія, спрямовані на щонайповнішу реалізацію освітніх цілей. Науковці істотно оновили перелік функцій підручника у цифровому суспільстві з урахуванням процесів компетентнізації освіти і можливостей інтернет-ресурсів. Крім таких усталених як *інформаційна* (що реалізується через формування в учнів уявлення про всі сфери буття, суспільство загалом і українське зокрема на основі врахування соціально-культурного контексту); *аналітична; виховна; відтворення знань; діяльнісна; дидактична; діагностична, закріплювальна; контролю; самоконтролю* тощо це такі сучасні прийдешньому перспективні функції як *адаптивна; аргументативна; безпеки й захисту; візуалізаційна; гендерна; дослідницька; евристична; емоційна; індивідуалізації навчання; інноваційна; інтеграційна; інтерпретаційна; координаційна; навчання через досвід; переосмислювальна; персоналізована; прогностична; профорієнтаційна; рефлексійна; трансформаційна (перетворювальна); ціннісна*, інші (Бондаренко & Косянчук, 2025с).

Важливим аспектом модернізації класичного методу роботи з підручником є *використання новітніх технологій і зокрема штучного інтелекту* – тренду, що посідає одне з чільних місць серед інструментів подолання всесвітньої освітньої кризи. Реалізуючи метод, педагог може співпартнеритися з ШІ, який підкаже цікаві теми і посприє у плануванні й розробці сучасних уроків, доборі матеріалів і вправ із підручника; створенні інтерактивних завдань, адаптує матеріал підручника відповідно до індивідуального стилю і темпу здобувача освіти; урізноманітнить і персоналізує завдання підручника; озвучить теоретичний матеріал, правила і

прикладі як голосовий помічник аудіалів; трансформує теоретичний текст у діалог або інтерактивне завдання із запитаннями. Так, у процесі навчання мов III може проаналізувати мовні факти і явища за допомогою лінгвістичних моделей; згенерувати пояснення теорії з адаптованими для учнів прикладами; скласти схеми, таблиці, звізуалізувати зв'язки між словами, граматичні структури, будову речень; сформувані індивідуальні завдання для повторення матеріалу; створити контрольні завдання і тести на основі матеріалів підручника; знайти аналогії до прикладів з підручника для кращого засвоєння учнями матеріалу; створить можливість потренуватися в діалозі із застосуванням мовних конструкцій у живому діалозі за невідкладного зворотного зв'язку; виявить шаблони у помилках різних видів і сформує спеціальні вправи для виправлення саме цих недоліків тощо (Бондаренко & Косянчук, 2025а; Bacher et al., 2025).

На основі досвіду авторства, експертизи підручників, багаторічних досліджень та апробації результатів нами констатовано такі *переваги методу роботи з підручником*: роль основного джерела інформації для учнів, що реалізує основний зміст навчальної програми; зручність формату й організації використання; систематичність з урахуванням поступового нарощування складності матеріалу; достатня візуальна підтримка, що полегшує сприймання й розуміння матеріалу; відчуття тактильного контакту з книгою; мінімізація шкідливого впливу на зір; легкодоступність, імовірність багаторазового звернення для самостійного опрацювання навчальної інформації для зміцнення й узагальнення знань у властивому стилі й сприятливому для конкретного учня темпі навчання у будь-який зручний час упродовж тривалого періоду; можливість систематизувати інформацію/знання, узагальнити матеріал із певної теми/з певного предмета; придатність для підготовки до оцінювання й тестування та їх проведення; непотрібність електричного живлення чи постійних оновлень тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Неунікненність перманентного оновлення змісту освіти спонукає педагогічну науку спрямувати увагу на модернізацію таких випробуваних століттями безальтернативних дидактичних інструментів як метод роботи з підручником; чітке окреслення інформаційного ядра знань, необхідних для формування наскрізних умінь і ключових компетентностей; вписування знань в актуальні соціокультурні контексти; практикування різних форм презентації знань; орієнтацію на застосування розумових операцій високого рівня; задіяння дослідницьких функцій забезпечення самостійності учнів в освітньому процесі; використання потенціалу цифрових технологій і III тощо.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо у подальшому вдосконаленні методу роботи з підручником; визначенні способів оптимізації й ущільнення змісту навчання; смислового переакцентуванні інформації; мінімізації вузькоспеціальних знань; зосередженні уваги на способах і засобах здобування знань і створенні нових; застосуванні знань у практичній діяльності; реалізації поведінкового та емоційного компонента в підручнику.

Використані джерела

- Бондаренко, Н. В. (2021). Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*, (27), 15–21. <http://lib.iitta.gov.ua/729474>
- Бондаренко, Н. В., & Косянчук, С. В. (2022). Український метавсесвіт освіти XXI століття: цінності – уміння – знання. *Edukacja i społeczeństwo VII*. Opole, Polska, 412–431. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732315>
- Бондаренко, Н. В., & Косянчук, С. В. (2023). *Аксіологічний концепт національно-патріотичного виховання*. Київ: Фенікс. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734569>
- Бондаренко, Н. В., & Косянчук, С. В. (2025a). Реалізація потенціалу освіти і науки у контексті державної політики розвитку штучного інтелекту в Україні до 2030 року. У *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том 13: Інновації в освіті та науці: трансформація підходів і технологій* [колективна монографія] (с. 32–45). Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: – Посвіт. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745347/1/BNV_KSV_2025_mono_13_Poland.pdf
- Бондаренко, Н. В., & Косянчук, С. В. (2025b). Сучасні і майбутні детермінанти процесів українського програмо- й підручникотворення. In *Global trends in science and education* (р. 293–299). Kyiv, Ukraine, <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746657>
- Бондаренко, Н. В., & Косянчук, С. В. (2025c). Футуристичні абрисы й дидактико-методичний потенціал українського підручника. У *Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку* (с. 104–119). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745901>
- Бондаренко, Н. В., & Косянчук, С. В. (2026). *Глосарій педагогічних прийомів навчання, виховання і розвитку: енциклопедичний довідник двомовний електронний*. Київ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748562>
- Гончаренко, Н. М. (1986). *Самостійна робота учнів з підручником на уроках української мови в 4–6 класах* [Автореферат дис. канд. пед. наук. 13.00.02]. Київ.
- Друковані підручники vs. Цифрові підручники: що ефективніше для навчання. Чи однаково людина розуміє текст, читаючи його на екрані і на папері?* (2021). <https://vseosvita.ua/c/news/post/42794>
- Кодлюк, Я. П. (2006). *Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті*. Київ: Наш час.
- Маринович, М. (2025). *Освіта для майбутнього кращої країни*. <https://espresso.tv/article-osvita-dlya-maybutnogo-krashchoi-kraini>
- Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України (2023). *Урядовий кур'єр*, (5). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20/p>
- Bacher, S., Binytska, K., Kraler, C., & Shcherbiak, I. (2025). Didactics in the Context of the Introduction of Artificial Intelligence in Education. *Information Technologies and Learning Tools*, 106(2), 164–177. <https://doi.org/10.33407/itlt.v106i2.5768>

- Bondarenko, N. V. (2023). Автентичність оптики головного дзеркала: освітня європеїнтеграція України. In *The scientific paradigm in the context of technological development and social change. Monograph. Part 2* (p. 264–287). Riga, Latvia: «Baltija Publishing». <http://lib.iitta.gov.ua/735122>
- Criado, R. (2023). Patterns of Textbook Use in EFL: Adaptation Techniques and Their Effects on Form-Focused and Meaning-Focused Instruction. *Open Journal of Modern Linguistics*, (13), 924–972. <https://doi.org/10.4236/ojml.2023.136054>
- Ferri, M. del M. C., Martínez, M. J. I., & Cabezas, I. L. (2022). Dialogic Learning as a Strategy for Reflection and Development of Communication in Initial Teacher Training. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(10). <https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i10.5394>
- Guerra-Reyes, F., Guerra-Dávila, E., & Díaz-Martínez, E. (2025). Didactic Analysis of Natural Science Textbooks in Ecuador: A Critical Review from a Constructivist Perspective. *Education Sciences*, 15(10), 1312. <https://doi.org/10.3390/educsci15101312>
- Huang, P. (2019). Textbook interaction: A study of the language and cultural contextualisation of English learning textbooks. *Learning, Culture and Social Interaction*, (21), 87–99. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2019.02.006>
- Kodliuk, Ya., Bibik, N., Kodliuk, I., Kodliuk, L., & Radchenko, O. (2021). School Textbook as an Object of Pedagogical Research. *ICHTML 2021. SHS Web of Conferences* 104: 02009. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110402009>
- Meyer, D., & Pietzner, V. (2022). Reading textual and non-textual explanations in chemistry texts and textbooks. *Chemistry Education Research and Practice*, (23), 768–785. <https://doi.org/10.1039/D2RP00162D>
- Silseth, K., & Erstad, O. (2022). Exploring opportunities, complexities, and tensions when invoking students' everyday experiences as resources in educational activities. *Teaching and Teacher Education*, (112), 103633. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103633>
- Singh, J., Zouhar, V., & Sachan, M. (2023). *Enhancing Textbooks with Visuals from the Web for Improved Learning*. <https://aclanthology.org/2023.emnlp-main.731.pdf>
- Stokes, C., Setlur, V., Cogley, B., Satyanarayan, A., & Hearst, M. A. (2023). Striking a Balance: Reader Takeaways and Preferences when Integrating Text and Charts. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*, 29(1), 1233–1243. <https://doi.org/10.1109/TVCG.2022.3209383>

References

- Bacher, S., Binytska, K., Kraler, C., & Shcherbiak, I. (2025). Didactics in the Context of the Introduction of Artificial Intelligence in Education. *Information Technologies and Learning Tools*, 106(2), 164–177. <https://doi.org/10.33407/itlt.v106i2.5768> (in English).
- Bondarenko, N. V. (2021). Mediatekst yak resurs osuchasnennia y zbahachennia zmistu pidruchnyka ukrainskoi movy. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (27), 15–26. <http://lib.iitta.gov.ua/729474/> (in Ukrainian).

- Bondarenko, N. V. (2023). Автентичність оптики головного дзеркала: освітня європеїнтеграція України. In *The scientific paradigm in the context of technological development and social change. Monograph. Part 2* (p. 264–287). Riga, Latvia: «Baltija Publishing». <http://lib.iitta.gov.ua/735122> (in English).
- Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2022). Ukrainyskyi metavsesvit osvity XXI stolittia: tsinnosti – uminnia – znannia. *Edukacja i społeczeństwo VII*. Opolu, Polska, 412–431. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732315> (in Ukrainian).
- Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2023). *Aksiolohichniy kontsept natsionalno-patriotychnoho vykhovannia*. Kyiv: Feniks. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734569/> (in Ukrainian).
- Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2025a). Realizatsiia potentsialu osvity i nauky u konteksti derzhavnoi polityky rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini do 2030 roku. In *Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy. Tom 13: Innowacje w edukacji i nauce: transformacja podejść i technologii* [monografia zbiorowa] (p. 32–45). Konin – Użhorod – Przemyśl – Mikołajów: Poswit. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745347/1/BNV KSV 2025 mono 13 Poland.pdf> (in Ukrainian).
- Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2025b). Suchasni i pryideshni determinanty protsesiv ukrainskoho prohramo- y pidruchnykotvorennya. In *Global trends in science and education* (p. 293–299). Kyiv, Ukraine. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746657> (in Ukrainian).
- Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2025c). Futurystychni abrysy y dydaktyko-metodychnyi potentsial ukrainskoho pidruchnyka. In *Obdarovanist: metody diahnostyky ta shliakhy rozvytku* (p. 104–119). Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745901> (in Ukrainian).
- Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2026). *Hlosarii pedahohichnykh pryiomiv navchannia, vykhovannia i rozvytku: entsyklopedychnyi dovidnyk dvomovnyi elektronnyi*. Kyiv. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748562> (in Ukrainian).
- Criado, R. (2023). Patterns of Textbook Use in EFL: Adaptation Techniques and Their Effects on Form-Focused and Meaning-Focused Instruction. *Open Journal of Modern Linguistics*. (13), 924–972. <https://doi.org/10.4236/ojml.2023.136054> (in English).
- Drukovani pidruchnyky vs. Tsyfrovii pidruchnyky: shcho efektyvnishe dlia navchannia. Chy odnakovo liudyna rozumiie tekst, chytaiuchy yoho na ekrani i na paperi?* (2021). <https://vseosvita.ua/c/news/post/42794> (in Ukrainian).
- Ferri, M. del M. C., Martínez, M. J. I., & Cabezas, I. L. (2022). Dialogic Learning as a Strategy for Reflection and Development of Communication in Initial Teacher Training. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(10). <https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i10.5394> (in English).
- Guerra-Reyes, F., Guerra-Dávila, E., & Díaz-Martínez, E. (2025). Didactic Analysis of Natural Science Textbooks in Ecuador: A Critical Review from a Constructivist Perspective. *Education Sciences*, 15(10), 1312. <https://doi.org/10.3390/educsci15101312> (in English).
- Honcharenko, N. M. (1986). *Samostiina robota uchniv z pidruchnykom na urokakh ukrainskoi movy v 4–6 klasakh* [Avtoreferat dys. and. ped. nauk: 13.00.02]. Kyiv. (in Ukrainian).

- Huang, P. (2019). Textbook interaction: A study of the language and cultural contextualisation of English learning textbooks. *Learning, Culture and Social Interaction*, (21), 87–99. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2019.02.006> (in English).
- Kodliuk, Ya. P. (2006). *Teoriia i praktyka pidruchnykotvorennia v pochatkovii osviti*. Kyiv: Nash chas. (in Ukrainian).
- Kodliuk, Ya., Bibik, N., Kodliuk, I., Kodliuk, L., & Radchenko, O. (2021). School Textbook as an Object of Pedagogical Research. *ICHTML 2021. SHS Web of Conferences* 104: 02009. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110402009> (in English).
- Marynovych, M. (2025). *Osvita dlia maibutnoho krashchoi krainy*. <https://espresso.tv/article-osvita-dlya-maibutnogo-krashchoi-krainy> (in Ukrainian).
- Meyer, D., & Pietzner, V. (2022). Reading textual and non-textual explanations in chemistry texts and textbooks. *Chemistry Education Research and Practice*, (23), 768–785. <https://doi.org/10.1039/D2RP00162D> (in English).
- Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti. Zakon Ukrainy. (2023). *Uriadovyi kurier*, (5). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20/p> (in Ukrainian).
- Silseth, K., & Erstad, O. (2022). Exploring opportunities, complexities, and tensions when invoking students' everyday experiences as resources in educational activities. *Teaching and Teacher Education*, (112), 103633. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103633> (in English).
- Singh, J., Zouhar, V., & Sachan, M. (2023). *Enhancing Textbooks with Visuals from the Web for Improved Learning*. <https://aclanthology.org/2023.emnlp-main.731.pdf> (in English).
- Stokes, C., Setlur, V., Cogley, B., Satyanarayan, A., & Hearst, M. A. (2023). Striking a Balance: Reader Takeaways and Preferences when Integrating Text and Charts. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*, 29(1), 1233–1243. <https://doi.org/10.1109/TVCG.2022.3209383> (in English).

Nelly Bondarenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Teaching Ukrainian Language and Literature of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

**THE TEXTBOOK WORK METHOD:
A NEW INTERPRETATION IN THE CONTEXT
OF MODERNIZING THE CONTENT OF EDUCATION**

Abstract. The article addresses the issue of updating the educational content implemented in textbooks in the context of the rapid development of science and technology. The role of the textbook is emphasized as a basic channel of educational modernization and a carrier of educational content, an information navigator in the digital world of knowledge, and the main means of learning as well as of developing key competencies and transversal skills. The effectiveness of their development is considered to

depend on the textbook-based learning method as one of the leading approaches in contemporary education. The article provides a definition of this method and explains its purpose. Particular attention is paid to the need to reconsider the essence and role of the Ukrainian textbook and its potential as a means of educating a generation capable of responding to current and future challenges. Changes in the functional role, content, and structure of the textbook during the transition from utilitarian-empirical learning to competency-based learning are traced. Modern requirements for the textbook are formulated in light of new educational realities. Obstacles to the development and implementation of high-quality next-generation textbooks in the educational process are identified. Key tasks related to implementing updated educational content in textbooks and to increasing the effectiveness of the textbook-based learning method are determined.

Relevant research on this problem is analyzed. Insufficiently studied aspects are identified and possible ways of addressing them are outlined. The purpose of the article is formulated, and the research methods and tools are characterized. The problem is examined in the context of updating educational content. The essence of the method is clarified, its key features are identified, and aspects of its modernization are considered in relation to educational approaches, didactic principles, and the functions of the textbook. The advantages of the method are emphasized, and the conditions and ways of its effective application, taking into account AI technologies, are defined. Prospects for further research are outlined.

Key words: general secondary education; updating educational content; new functionality of the textbook; method of working with the textbook.